

YAPAY DÖLLENMENİN SOYBAĞINA ETKİLERİ

Işıl Tüzün Arpacıoğlu

Kırklareli Üniversitesi Babaeski Meslek Yüksekokulu

Öğretim Görevlisi

i_tuzun@hotmail.com

Özet

Üremeye yardımcı tekniklerden biri olan yapay döllenme; erkek üreme hücrelerinin, normal cinsel birleşme olmadan, tıbbi yöntemler ile kadın üreme organına aktarılması suretiyle döllenmenin gerçekleştirilmesi amacına yönelik müdahaledir (Cihan, 1971:18). Niteliđi itibariyle gerçek kişilerin kişilik hakları ile ilgili bir meseledir.

Bu çalışmada soybağı ve yapay döllenme kavramları açıklanarak, yapay döllenme ile doğan çocuğun annesi ve babası ile arasındaki soybağı ilişkisi Türk Medeni Kanunu ve ilgili mevzuat çerçevesinde değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Üremeye yardımcı teknikler, Yapay döllenme, Soybağı

Alan Tanımı: Aile Hukuku (Medeni Hukuk)

EFFECTS OF ARTIFICIAL INSEMINATION TO PATERNITY

Abstract

Artificial insemination which is one of the subsidiary techniques for semination is an intervention which serves the purpose for putting insemination into practice by the medical methods such as transferring men's cells into women's womb without normal sexual intercourse (Cihan, 1971:18). In terms of qualification this subject is an issue related to natural person's personal rights.

In this study paternity and artificial insemination concepts are explained and paternity relation between the baby to be borne by the method of the artificial insemination and parents (mother and father) are analyzed according to Turkish Civil Law and the relevant regulations.

Key words: *Subsidiary Techniques for semination, Artificial insemination, Paternity*

JEL Code: K36

1. GİRİŞ

Soybağı yalnızca gerçek kişiler için söz konusu olan hukuki bir kurum olup (Akipek & Akıntürk & Karaman, 2009:452) bir kimsenin anne ve babası ile arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir (Dural & Öğüz & Gümüş, 2012:242). Soybağı, kan bağı ya da evlat edinme ile kurulur (TMK m.282). Konumuz itibariyle

yapılacak değerlendirmede; evlat edinme yoluyla kurulan soybağı ele alınmayacak, kan bağı ile kurulan soybağı üzerinde durulacaktır.

Türk Medeni Kanunu'nun 282 inci maddesi genel olarak soybağının kurulmasını düzenlemiştir. Bu maddeye göre; *çocuk ile anne arasındaki soybağı doğumla, çocuk ile baba arasındaki soybağı ise anne ile evlilik, tanıma veya hakim hükmüyle* kurulmaktadır.

Türk Medeni Kanunu'na göre doğum, anne ile soybağının kurulmasını sağlamakta yani çocuğun soybağı kurulacak kadın tarafından doğurulduğunun tespiti yeterli olmaktadır (Dural & Öğüz & Gümüş, 2012:243). Baba ile soybağının kurulması ise; anne ile evlilik, tanıma ve babalık hükmü ile gerçekleşmektedir.

Yapay dölleme; erkek üreme hücrelerinin, normal cinsel birleşme olmadan, tıbbi yöntemler ile kadın üreme organına aktarılması suretiyle döllemenin gerçekleştirilmesi amacına yönelik müdahaledir (Cihan, 1971:18).

Üç ana bölümden oluşan çalışmamızda konu; Türk Hukuku açısından ele alınacak, karşılaştırmalı hukuk açısından bir değerlendirme yapılmayacaktır. İlk olarak yapay döllemeyi farklı açıdan ele alan ayrımlar incelenecek, sonrasında yapay dölleme hakkında ülkemizde yer alan hukuki düzenleme üzerinde durulacak ve son olarak ülkemizde mevcut hukuki düzenleme çerçevesinde yapay dölleme ile meydana gelen çocuk ile anne ve babası arasında soybağının kurulması incelenerek çalışmamız sonlandırılacaktır.

2. YAPAY DÖLLENMENİN SOYBAĞINA ETKİLERİ

2.1. Yapay Döllenme Hakkında Yapılan Ayrımlar

Bir ayrıma göre yapay döllenme; homolog döllenme ve heterolog döllenme olarak ikiye ayrılmaktadır. Evli kadına kocasından alınan erkek üreme hücrelerinin aşılmasını ifade eden homolog döllenme; cinsel soğukluk, anatomik ya da fonksiyonel anomaliler gibi sebeplerle başvurulmuş bir yol olmaktadır (Çilingiroğlu, 1993:23). Evli olmayan kadına herhangi bir erkekten alınan üreme hücrelerinin ya da evli kadına kocasından başka bir erkeğin hücrelerinin aşılmasını ifade eden heterolog döllenmeye ise; kocanın genetik ya da sperm yapısı bozukluğu, kocanın kısır olması, evli olmayan kadının cinsel ilişkiye girmeksizin çocuk sahibi olma arzusu gibi sebeplerle başvurmaktadır (Cihan, 1971:18; Çilingiroğlu, 1993:23; Çakmut, 2003:169; Kırkbeşoğlu, 2006:44). Bu ayrımda homolog döllenmede, döllenmenin karının döl yatağında gerçekleştiği kabul edilmiş, karı ve kocanın üreme hücrelerinin dış ortamda döllenmesi hali embriyo naklinin bir çeşidi olarak değerlendirilmiştir (Çakmut, 2003:173).

Diğer bir ayrıma göre ise yapay döllenme dörde ayrılmaktadır:

- Normal yolla hamile kalamayan karı ve kocanın üreme hücrelerinin laboratuvar ortamında tüp (in vitro) içinde döllenerek oluşan embriyonun belirli bir süre sonra kadının döl yatağına yerleştirilmesi (homolog döllenme ya da evlilik içi tüp bebek),
- Kocanın üreme hücresinin başka bir kadının üreme hücreleri ile laboratuvar ortamında döllenerek karının döl yatağına yerleştirilmesi (heterolog döllenme ya da evlilik dışı döllenme),
- Karı ve kocanın üreme hücrelerinin tüpte birleştirilmesi ve başka bir kadının döl yatağına yerleştirilmesi (taşıyıcı ya da kiralık annelik) ("*Bir*

çocuğa duyulan bastırılmaz arzusunun, üreme lehine seçiciliğin ve üreme sürecinin ticarileşmesinin örneğidir.”, Gürsoy, 2004:85),

- Karı ve kocanın üreme yeteneğinden yoksun olması halinde başka kadın ve erkeğin üreme hücrelerinin laboratuvar ortamında döllenişmesi ve bu emriyonun karının döl yatağına aktarılması (doğum öncesi evlat edinme) (Metin, 2010:478-479).

2.2. Yapay Dölleniş İle İlgili Ülkemizdeki Hukuki Düzenleme

Ülkemizde yapay dölleniş konusu, Üremeye Yardımcı Tedavi Uygulamaları ve Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri Hakkında Yönetmelik (Yönetmelik) ile düzenlenmiştir. Bu yönetmelikte yapay dölleniş kavramı yerine ‘üremeye yardımcı tedavi (ÜYTE) yöntemleri’ ifadesi tercih edilmiş ve üremeye yardımcı tedavi (ÜYTE) yöntemleri; *anne adayının yumurtası ile kocanın spermini çeşitli yöntemlerle döllenişmeye daha elverişli hale getirerek, gerektiğinde vücut dışında döllenişmesini sağlayıp, gametlerin veya embriyonun anne adayaına transferini ifade eden ve modern tıpta bir tıbbi tedavi yöntemi olarak kabul edilen uygulamalar* şeklinde tanımlanmıştır (m.4/1-h).

Yönetmelik ilk maddesinde amacını; *çocuk sahibi olamayan evli çiftlerden, tıbben uygun görülenlerin üremeye yardımcı tedavi metotları vasıtasıyla çocuk sahibi olmaları için yapılacak uygulamanın esaslarını, bu uygulamayı yapacak merkezlerin açılması, çalışması ve denetlenmesi ile ilgili usul ve esasları düzenlemek* olarak belirtmiştir. Bu düzenlemeye göre üremeye yardımcı tedavi yöntemlerine ancak evli çiftler başvurabilecek, evli olmayan çiftlerin bu yöntemlere başvurarak çocuk sahibi olmaları mümkün olmayacaktır.

Yönetmelik 18 inci maddesi ile üremeye yardımcı tedavi uygulamaları ile ilgili sınırlar (Maddede zikredilen yasakların yalnızca çalışmamızla ilgili kısımları alınmıştır) şu şekilde belirlenmiştir:

- Kendilerine üremeye yardımcı tedavi yöntemleri uygulanacak eşlerden alınan yumurta ve spermler ile bunlardan elde edilen embriyoların; bu çiftlerin çocuk sahibi olmaları amacı dışında her ne maksatla olursa olsun bulundurulması, kullanılması, nakledilmesi ve satılması yasaktır. Aksi halde bu uygulamayı yapan, hasta sevk eden veya aracılık eden kişiler ile gebe kalan kişi ve donör cumhuriyet savcılığına bildirilir.
- Üremeye yardımcı tedavi yöntemleri uygulanacak eşlere sadece kendilerine ait üreme hücreleri uygulanır. Herhangi bir şekilde donör kullanılması, donör kullanılarak embriyo elde edilmesi, adaylardan alınan yumurta ve spermler ile elde edilen embriyoların başka adaylarda, aday olmayanlardan alınanlar da adaylarda kullanılması ve uygulanması yasaktır. Aksi halde bu uygulamayı yapan, hasta sevk eden veya aracılık eden kişiler ile gebe kalan kişi ve donör cumhuriyet savcılığına bildirilir.
- Üreme hücreleri ve gonad dokuları ancak tıbbi zorunluluk gerektiren ve Yönetmelikte belirtilen hallerde saklanabilir.

Görüldüğü üzere ülkemizde üremeye yardımcı tedavi yöntemleri; ancak çocuk sahibi olamayan ve tıbben uygun görülen evli çiftler arasında, çocuk sahibi olmaları amacıyla uygulanabilecektir. Ayrıca bu yöntemler yalnızca karının yumurtası ve kocanın sperminin bir araya getirilmesi suretiyle uygulanacak olup birleşme ister karının vücudunda ister karının vücudu dışında gerçekleştirilsin, embriyo, işlem sonunda karının vücuduna yerleştirilecektir.

Yönetmelik hükümlerinden anlaşılacağı üzere, yapay dölleme çeşitlerinden homolog dölleme (evlilik içi tüp bebek) uygulamasına izin verilmiştir.

2.3. Ülkemizdeki Hukuki Düzenleme Çerçevesinde Yapay Dölleme İle Kurulan Soybağının Değerlendirilmesi

Homolog dölleme (evlilik içi tüp bebek) yoluyla meydana gelen yapay döllemede karı ve kocanın üreme hücrelerinin karının döl yatağında ya da özel bir tüp içinde döllemesi söz konusu olup bu şekilde meydana gelen embriyo bir süre sonra karının döl yatağına yerleştirilmektedir. Bu şekilde meydana gelen çocukların annesi, anne ile çocuk arasındaki soybağı doğumla kurulacağından karı; babası da çocuk evlilik birliği içinde meydana geldiğinden koca olacaktır. Böylece bu yöntem ile meydana gelen çocuğun soybağının kurulması ile ilgili hukuki bir sorun söz konusu olmayacaktır.

Heterolog dölleme (evlilik dışı tüp bebek) yoluyla meydana gelen yapay döllemede; kocanın üreme hücresi başka bir kadının üreme hücresi ile laboratuvar ortamında döllemekte ve meydana gelen embriyo karının döl yatağına yerleştirilmektedir. Bu şekilde meydana gelen embriyodaki gene sahip olan kadın ile bebeği doğuran kadının farklı kişiler olmasına karşılık embriyodaki erkek geni kocaya aittir. Türk Medeni Kanunu'na göre, çocuğun annesi onu doğuran kişidir. Buna göre hukuki olarak -genetik olarak olmasa da- çocuğun annesi onu doğuran kadın (yani evlilik birliğindeki karı) olacaktır. Bu durumda çocuğun, genlerini taşıdığı kadın ile arasında bir soybağı kurabilmesi mümkün olmayacaktır. Çocuk, annesinin tarafı olduğu evlilik birliği içinde meydana geldiğinden çocuğun babası koca olacaktır.

Taşıyıcı ya da kiralık anne yoluyla meydana gelen yapay dölleme; karı ve kocanın üreme hücrelerinin özel bir tüpte döllelenip başka bir kadının döl yatağına yerleştirilmesi ile meydana gelmektedir. Burada pozitif hukuk açısından anne çocuğu doğuran kadın olacağından, çocuğun annesi onu doğuran, evlilik birliği dışındaki üçüncü kişi olacak ve çocuğun, genlerini taşıdığı karı ile arasında bir soybağı kurulabilmesi mümkün olmayacaktır. Burada çocuğun annesi olan kadın ile koca arasında evlilik birliği bulunmadığı için, her ne kadar çocuğun taşıdığı genin sahibi olsa da, koca ile çocuk arasında da soybağı kurulmayacaktır.

Doğum öncesi evlat edinme yoluyla meydana gelen yapay dölleme; üreme yeteneğinden yoksun olan karı ve kocanın, başka kadın ve erkeğin üreme hücrelerinin laboratuvar ortamında döllemesi ve bu emrionun karının döl yatağına aktarılması suretiyle çocuk sahibi olması söz konusudur. Anne çocuğu doğuran kişi olacağından ve evlilik içinde doğan çocuğun babası da, evliliğin tarafı olan erkek kişidir olduğundan pozitif hukuk açısından anne karı, baba ise kocadır. Çocuğun genlerini taşıdığı kadın ve erkek ile arasında soybağı kurulmayacaktır.

3. SONUÇ

Hukukumuzda her ne kadar anne ile çocuk arasındaki soybağının doğum ile kurulması düzenleme altına alınmış ise de; tıbbın günümüzde geldiği noktada bu düzenlemenin ihtiyaca cevap vermediği aşikârdır. Çocuğun genleri sebebiyle karşı karşıya kalacağı hastalık risklerini bilmesi, yarım kan kardeşleri ile yaşayabileceği olası enstest ilişkilerin önlenmesi ve buna benzer diğer olumsuzlukların önüne geçilebilmesi için çocuk ile genlerini taşıdığı annesi arasında bir **bağ** kurulması gerekliliği kendini göstermektedir. Bu nedenle; homolog dölleme dışındaki diğer yapay dölleme yöntemlerinin uygulanması ile meydana gelen çocuk ile genetik anne ve babası arasında da soybağının kurulmasına izin verecek bir düzenlemenin yapılmasının yerinde olacağı kanaatindeyiz (Taşıyıcı ya da kiralık annelik

yöntemi ile ilgili bir öneri: “*Buna rağmen ve her nasılsa kiralık anne uygulaması ile, ‘yumurta hücreyi veren kadın’ ile ‘doğuran kadın’ arasında ananın kim olduğu konusunda ihtilâf çıkmış ise, her ikisi de ‘ana’ sayılmalı, evlenme yasağı, mirasçılık gibi hükümler her iki kadın için de doğmalıdır.*”, Hatemi, 1999:98).

Ülkemizde Üremeye Yardımcı Tedavi Uygulamaları ve Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri Hakkında Yönetmelik ile getirilen düzenleme, yalnızca homolog döllene izin vermekte diğer yöntemlerin uygulanmasına imkân vermemektedir. Kanaatimizce; kişilik hakları ile ilgili böyle bir meselenin, kanun ile getirilmiş bir engel olmamasına karşın Yönetmelik hükümleri ile bu denli sınırlandırması da yerinde değildir.

KAYNAKLAR

Akipek, Jale G. & Turgut Akıntürk & Derya Ateş Karaman, Türk Medenî Hukuku Başlangıç Hükümleri Kişiler Hukuku. 7. Baskı. İstanbul: Beta Basım, 2009.

Cihan, Erol, Sosyal ve Hukukî Bakımdan Sunî İlkah. İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları, 1971.

Çakmut, Özlem (Yenerer), Tıbbi Müdahaleye Rızanın Ceza Hukuku Açısından İncelenmesi. İstanbul: Legal Yayıncılık, 2003.

Çilingiroğlu, Cüneyt, Tıbbi Müdahaleye Rıza. İstanbul: Filiz Kitabevi, 1993.

Dural, Mustafa & Tufan Ögüz & Mustafa Alper Gümüş, Türk Özel Hukuku Cilt III Aile Hukuku. 6. Bası. İstanbul: Filiz Kitabevi, 2012.

Gürsoy, Gülsüm Önal. “Yardımcı Üreme Teknikleri ve Etik”, Medikal Etik 6, Ed. Hüsrev Hatemi, Hanzade Doğan, İstanbul: Yüce Reklam, 2004, 83-86.

Hatemi, Hüseyin, Aile Hukuku. İstanbul: Filiz Kitabevi, 1999.

Kırkbeşoğlu, Nagehan, Soybağı Alanında Biyoetik ve Hukuk Sorunları. İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2006.

Metin, Sevtap, Biyo-Tıp Etiği ve Hukuk. İstanbul: XII Levha Yayıncılık, 2010.

Oğuzman, M. Kemal & Özer Seliçi & Saibe Oktay Özdemir, Kişiler Hukuku (Gerçek ve Tüzel Kişiler). 10. Bası. İstanbul: Filiz Kitabevi, 2010.